

Warszawa, 2 grudnia 2015 r.

dr hab. Grażyna Kmita

- 1) Katedra Psychologii Klinicznej Dziecka i Rodziny,
Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego
- 2) Zakład Wczesnej Interwencji Psychologicznej,
Instytut Matki i Dziecka w Warszawie

**Ocena dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej dr Marii Kaźmierczak
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych
w dyscyplinie psychologia**

Pani dr Maria Kaźmierczak uzyskała tytuł magistra psychologii w roku 2002, a stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii w roku 2005 w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego. Rozprawę doktorską pod tytułem: *Empatia a jakość relacji interpersonalnych z związku małżeńskim*, napisała pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Mieczysława Plopy i obroniła z wyróżnieniem. Habilitantka od początku kariery zawodowej związana jest z Instytutem Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego, gdzie podjęła pracę najpierw jako asystent w Zakładzie Psychologii Społecznej i Osobowości, a następnie jako adiunkt w Zakładzie Psychologii Osobowości i Psychologii Sądowej. Na podkreślenie zasługuje też stała współpraca Pani dr Kaźmierczak z Kliniką Położnictwa Katedry Perinatologii Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego oraz z kilkoma szkołami rodzenia przy gdańskich szpitalach, jak również z Rodzinnym Ośrodkiem Diagnostyczno-Konsultacyjnym w Gdańsku.

Ocena rozprawy habilitacyjnej

Pani dr Kaźmierczak, jako osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zmianami), wskazuje wieloaspektowe analizy znaczenia empatii w procesie adaptacji do macierzyństwa i ojcostwa, przedstawione w monografii *Oblicza empatii w procesie adaptacji do rodzicielstwa*, wydanej przez Wydawnictwo Naukowe Scholar (Kaźmierczak, 2015).

Monografia stanowi wnikliwą analizę mechanizmów oddziaływania wielowymiarowo rozumianej empatii kobiet i mężczyzn na procesy adaptacji/przejścia do rodzicielstwa. Już

samo włączenie empatii, i to obojga rodziców, do analizy fenomenu stawania się rodzicem można uznać za bardzo interesujące i nowatorskie. Innowacyjność pracy polega ponadto na łączeniu perspektywy różnic indywidualnych i systemowego rozumienia rodziny (zarówno w sensie procesów zachodzących w związku romantycznym, jak i w odniesieniu do relacji z rodziną pochodzenia), jak również na uwzględnieniu dynamiki zmian relacji w parze w niezwykle ważnym okresie cyklu życia rodziny, jakim jest pojawienie się pierwszego dziecka.

Układ monografii jest typowy i obejmuje dwie części. Pierwsza poświęcona jest zagadnieniom teoretycznym i omówieniu wyników badań innych autorów, druga ma charakter empiryczny i obejmuje omówienie wyników badań własnych Autorki. Wysoko oceniam niezwykle interesujący, a przy tym wskazujący na gruntowną znajomość tematu, przegląd literatury przedmiotu. W rozdziale pierwszym Autorka w uporządkowany i systematyczny sposób przedstawia rodzicielstwo w szerszej perspektywie życiowej zmiany. Opisuje je w kategoriach procesu, zarówno z perspektywy matek, jak i ojców, w odniesieniu do cyklu życia rodziny i w kontekście doświadczeń z rodziny pochodzenia. Analizuje też emocjonalne funkcjonowanie kobiet i mężczyzn w okresie poporodowym jako wskaźnik adaptacji do macierzyństwa/ ojcostwa. Rozdział drugi poświęcony jest zagadnieniu satysfakcji małżeńskiej, jej złożonym uwarunkowaniom i związkom z przejściem do rodzicielstwa, natomiast trzeci - osobowościowym uwarunkowaniom adaptacji do rodzicielstwa (jak np. samoocena, obraz siebie, w tym zwłaszcza Ja relacyjne i Ja cielesne, dyspozycyjnie rozumiana empatia). Autorka odwołuje się między innymi do procesualnego modelu determinantów rodzicielstwa Jaya Belsky'ego (1984) oraz do wielowymiarowego modelu rozwoju rodziny Christopha Heinicke'ego (1984, 2002), uwzględniających rolę czynników osobowościowych, w tym również empatii, w procesie przejścia do rodzicielstwa. Następnie, wnikliwie analizuje wyniki badań innych autorów odnośnie do roli empatii jako potencjału zarówno jednostki, jak i pary, w adaptacji do ról rodzicielskich. Empatia jest tu rozumiana dyspozycyjnie, zgodnie z modelem Marka Davisa (1980, 1983, 2004), jako konstrukt wielowymiarowy, zorientowany na innych lub na siebie, o charakterze emocjonalno-poznawczym. Dr Kaźmierczak odwołuje się też do prac Daniela Batsona, Nancy Eisenberg i wielu innych badaczy empatii, rozważając m.in. związki empatii z funkcjonowaniem w relacjach interpersonalnych, regulacją emocji, emocjonalnym przystosowaniem się do rodzicielstwa. Należy podkreślić, że w tej części pracy Autorka

podjęła się zadania niezwykle trudnego wobec wielości podejść teoretycznych i empirycznych obecnych w literaturze przedmiotu. Jestem pełna uznania dla wysiłków autorki, by całą tę niezwykle złożoną i zróżnicowaną materię przedstawić w sposób jasny, logiczny i uporządkowany. W tym kontekście nie budzą zdziwienia drobne niedoskonałości, jak np. pewne nieścisłości terminologiczne typu zamienne używanie terminów "pojęcie Ja" i "poczucie Ja" (s. 23), czy też "stres" i "stresor" (s.27). Innym przykładem może być niekiedy zbyt mało krytyczne omawianie wyników prac innych autorów, jak np. wtedy, gdy przytaczając wyniki badań Haedt i Keel (2007), Autorka wnioskuje, że "...Niezadowolenie z własnego ciała może.... stanowić czynnik ryzyka ogólnie gorszego samopoczucia matki..." (s. 98), nie biorąc pod uwagę innej możliwości, a mianowicie potraktowania niezadowolenia z własnego ciała jako wskaźnika "gorszego samopoczucia". Zwłaszcza, że przytoczone badania miały charakter przekrojowy i korelacyjny, nie mówiąc już o wątpliwościach odnośnie do doboru grupy (kobiety ciężarne w wieku od 18 do 49 lat, w tym prawie 10 procent matek samotnych). Co ważne, w stosunku do wyników własnych badań Pani dr Kaźmierczak zachowuje znaczny krytycyzm, co należy uznać za ważną kompetencję w kontekście ubiegania się o stopień doktora habilitowanego.

Część II monografii stanowi prezentację autorskiej koncepcji teoretycznej i wyników własnych badań Habilitantki. Rozdział czwarty zawiera opis metody badań, a piąty poświęcony jest omówieniu wyników badań i ich dyskusji. Maria Kaźmierczak rozpoczyna od przedstawienia przyjętych przez nią założeń teoretycznych, definicji podstawowych pojęć i prezentacji autorskiego modelu roli empatii matek i ojców w procesie adaptacji do rodzicielstwa. Przy czym adaptację do rodzicielstwa (ról rodzicielskich) Autorka traktuje wieloaspektowo, wyróżniając czynnik ogólny, czyli globalną satysfakcję z relacji z partnerem oraz z aktywności zawodowej (w porównaniu z oczekiwaniami jednostki), oraz czynniki specyficzne, czyli problemy związane z rodzicielstwem, na które składają się jakość funkcjonowania emocjonalnego po narodzinach dziecka (ryzyko depresji poporodowej oraz stres związany z opieką nad dzieckiem), jak również wizja rodzicielstwa (złożoność przewidywanego obrazu rodzicielstwa) i jej zmiany po narodzinach dziecka (Kaźmierczak, s.131). W modelu teoretycznym empatia potraktowana została jako predyktor adaptacji do rodzicielstwa, a ponadto uwzględniona została moderująca rola obrazu siebie - samooceny globalnej, Ja relacyjnego - współzależnego i Ja cielesnego, jak również rola aktualnych (ocenianych przed i po porodzie) relacji z własnymi rodzicami osób badanych oraz

doświadczeń z rodziną pochodzenia z okresu dzieciństwa. Niewątpliwą nowością stanowi uwzględnienie w modelu zarówno empatii kobiet, jak i mężczyzn, a ponadto innych czynników osobowościowych i relacyjnych związanych z każdym z rodziców. Jednak w mojej ocenie, jeśli model ten miałby mieć charakter rzeczywiście systemowy i transakcyjny to powinien uwzględniać również wkład niemowlęcia, jako ważny wyznacznik procesu przejścia do rodzicielstwa postulowany zarówno w modelu Belsky'ego, jak i Heinicke'go, i uwzględniany w wielu badaniach dotyczących przejścia do rodzicielstwa u matek i ojców (np. Holmes, Sasaki i Hazen, 2013; Trillingsgaard, Baucom i Heyman, 2014). W przyszłych badaniach warto byłoby podjąć próbę budowy takiego modelu teoretycznego, który pozwoli opisać złożone zależności pomiędzy osobowościowymi zasobami rodziców (w tym empatią), czynnikami kontekstualnymi i wybranymi atrybutami dziecka (np. temperament) w procesie adaptacji do ról matki i ojca. Mam również pewną wątpliwość odnośnie do operacjonalizacji jakości funkcjonowania emocjonalnego w formie wskaźników ryzyka depresji poporodowej i doświadczania stresu związanego z opieką nad dzieckiem. Po pierwsze, ryzyko depresji należałoby traktować w kontekście procesów zachodzących nie tylko po porodzie, ale też w ciąży, na co wskazują np. badania ALSPAC (Heron i in., 2004). Po drugie, wielu autorów (np. Brockington, 1999; Anniverno i in., 2013) wskazuje na stosunkowo częste występowanie w okresie okołoporodowym również innych zaburzeń, np. lękowych.

Inna moja uwaga polemiczna dotyczy sprowadzenia oceny relacji z własnymi rodzicami w dzieciństwie do retrospektywnej oceny postaw rodzicielskich. Czy Autorka utożsamia relację rodzice - dziecko z postawami rodzicielskimi? Zastanawiałam się, dlaczego Autorka wybrała konstrukt postaw wychowawczych, a nie np. stylów więzi/ przywiązania z własnymi rodzicami osób badanych? Powstaje pytanie, czy w odniesieniu do procesu stawiania się rodzicem bardziej znaczące może być to jak osoba ocenia retrospektywnie różne aspekty postaw wychowawczych swoich rodziców, czy raczej, w jaki sposób włączyła doświadczenia z dzieciństwa do "wewnętrznych modeli roboczych rodzicielstwa"?

Ogólne i szczegółowe pytania badawcze zostały sformułowane prawidłowo. Bardzo ważne jest w mojej opinii uwzględnienie trzech wymiarów empatii: empatycznej troski (ET), przyjmowania perspektywy (PP) oraz osobistej przykrości (OP). Wysoko oceniam stworzenie uszczegółowionego modelu związków między zmiennymi, zgodnie ze szczegółowymi celami badawczymi. Autorka klarownie opisuje i uzasadnia, jakich zależności można się spodziewać na podstawie wiedzy z literatury przedmiotu. Habilitantka wykorzystuje metody

kwestionariuszowe, przy czym część z nich stanowią narzędzia autorskie (np. *Skala wrażliwości empatycznej*) lub w polskiej adaptacji Autorki (np. *The Mother's Role Stress Scale*, Reich i in., 2005), a część narzędzia opracowane lub zaadaptowane przez innych autorów (np. KDM-2 Plopy i Rostowskiego, 2005; EPDS w adaptacji Bielawskiej-Batorowicz). Chciałam tylko zaznaczyć, że *Edynburska skala depresji poporodowej* (EPDS) jest narzędziem przesiewowym i jako taka pozwala jedynie na stwierdzenie zwiększonego ryzyka depresji poporodowej, natomiast sama diagnoza depresji wymaga potwierdzenia w ocenie klinicznej. Raczej unikałabym skrótu myślowego, jaki relatywnie często pojawia się również w pracach innych autorów, że EPDS służy "do pomiaru depresji" (s. 144).

W badaniu uczestniczyły 192 pary rekrutowane w trójmiejskich szkołach rodzenia. Były to osoby w związkach małżeńskich, oczekujące narodzin pierwszego dziecka. Badanie przeprowadzono w czasie, gdy kobiety były przeciętnie w 32 tygodniu ciąży, a następnie kolejnego pomiaru zmiennych dokonano w czasie, gdy dzieci były w wieku przeciętnie około 21 tygodni. Dla pełnego obrazu przydatne byłoby podanie minimum i maksimum, zarówno w przypadku pierwszego, jak i drugiego pomiaru zmiennych. Sposób doboru grupy badanych osób opisany został bardzo starannie. Niewątpliwie zaletą projektu jest uwzględnienie dwóch, dobrze przemyślanych punktów czasowych: przed i po narodzinach dziecka. W dalszych badaniach warto byłoby zaplanować co najmniej trzy - cztery etapy procedury badawczej, w tym minimum dwa w okresie po narodzinach dziecka. Po pierwsze, przejście do rodzicielstwa obejmuje wiele miesięcy, wykraczając poza badany przez Autorkę czas między 32 tygodniem ciąży a piątym czy szóstym miesiącem życia dziecka. Po drugie, procesy związane z przejściem do rodzicielstwa są niezwykle złożone, a plan badawczy uwzględniający pomiar zmiennych w kilku odpowiednio dobranych punktach czasowych pozwoliłby, być może, na opisanie różnych trajektorii adaptacji do rodzicielstwa i dynamicznych zależności między analizowanymi zmiennymi w czasie. Jest to tym bardziej uzasadnione, że wyniki niektórych badań wskazują na krzywoliniowe związki np. pomiędzy doświadczeniami w bliskich związkach (z rodziną generacyjną i w związku romantycznym) a funkcjonowaniem emocjonalnym w okresie przejścia do rodzicielstwa (np. Parade i in., 2014).

W dalszych badaniach warto byłoby też sprawdzić zależności między funkcjonowaniem emocjonalnym rodziców w czasie ciąży i po porodzie. Jest to istotne w świetle wyników badań wskazujących na to, że np. depresja może rozpoczynać się już

w ciąży (lub wcześniej), może też dotyczyć tylko ciąży lub też pojawić się dopiero po porodzie. Stąd, w mojej opinii warto byłoby uwzględnić zmiany w funkcjonowaniu emocjonalnym, a nie jedynie jego pomiar w okresie poporodowym. Zastawiałam się też, czy relacje pomiędzy empatią a adaptacją do rodzicielstwa nie są dwukierunkowe oraz jaki wpływ na retrospektywną ocenę postaw rodzicielskich ma doświadczenie własnego macierzyństwa/ ojcostwa. Pytania te mają charakter otwarty i w żaden sposób nie stanowią krytyki podejścia Habilitantki. Świadczą one o wartości pracy i jej znaczeniu dla dalszych badań nad uwarunkowaniami procesów przejścia do rodzicielstwa.

Wyniki uzyskane przez Autorkę i przedstawione w rozdziale piątym monografii wnoszą istotny i nowy wkład do wiedzy o funkcjonowaniu rodziny w okresie adaptacji do ról rodzicielskich. Bardzo interesujące są wyniki odnoszące się do predykcyjnego znaczenia empatii. Okazało się, że empatia mężczyzn (większa skłonność do przyjmowania perspektywy innej osoby i jednocześnie mniejsza skłonność do przejmowania negatywnych emocji innych osób) wiąże się z wyższymi wskaźnikami satysfakcji małżeńskiej i jakości związku w ocenie obojga rodziców. Z kolei satysfakcja małżeńska ojców jest mediatorem związku empatii własnej i partnerek, z jakością funkcjonowania emocjonalnego w okresie poporodowym. Interesujący jest również związek osobistej przykrości, czyli skłonności do przejmowania cudzych negatywnych uczuć zarówno przez ojców, jak i przez matki, z większym ryzykiem depresji poporodowej i stresu związanego z opieką nad dzieckiem. Ten wymiar empatii matek wiązał się również z tendencją do większej koncentracji na jednym aspekcie roli rodzicielskiej kosztem innych i to pomimo zmian zachodzących w systemie rodzinnym. W pełni zgadzam się z Autorką, że Jej analizy potwierdzają wartościowość modelu przejścia do rodzicielstwa uwzględniającego wielowymiarowo traktowaną empatię. Co więcej, wyniki uzyskane przez autorkę wskazują na odmienne znaczenie poszczególnych wymiarów empatii, i to obojga rodziców, w adaptacji do ról rodzicielskich. Empatia poznawcza (przyjmowanie perspektywy) miałaby tu status czynnika ochronnego, podczas gdy wymiar empatii emocjonalnej, określany jako osobista przykrość, stanowiłby czynnik ryzyka.

Bardzo interesujące są również wyniki dotyczące możliwych moderatorów związku empatii z adaptacją do rodzicielstwa. Autorka dokumentuje znaczenie zasobów podmiotowych, takich jak globalna samoocena, Ja relacyjne - współzależne i, w przypadku kobiet, Ja cielesne. Uzyskane przez Marię Kaźmierczak wyniki wskazują na wzajemnie uzupełniające się oddziaływanie empatii i wymienionych aspektów obrazu siebie

i potwierdzają ochronną funkcję empatii poznawczej u rodziców z mniej pozytywnym obrazem siebie w odniesieniu do ryzyka trudności emocjonalnych w okresie poporodowym. Ponadto, osobista przykrość, jako wymiar empatii emocjonalnej, oraz niski poziom skłonności do przyjmowania cudzej perspektywy (empatia poznawcza) okazały się czynnikami ryzyka mniejszej złożoności wizji macierzyństwa szczególnie u kobiet z niższą globalną samooceną. Z kolei empatyczna troska ojców sprzyjała lepszej ocenie jakości związku małżeńskiego szczególnie u rodziców o niższym poziomie relacyjności Ja.

W odniesieniu do wnioskowania na temat związków pomiędzy poszczególnymi wymiarami empatii a wynikami w EPDS (z uwzględnieniem kolejnych moderatorów), zachowałabym większą ostrożność. Rozważyłabym również przeprowadzenie dodatkowych analiz w celu sprawdzenia, jaki model zmiennych najlepiej objaśnia zwiększone ryzyko depresji, czyli wynik w EPDS równy lub wyższy niż 10 czy 12 punktów (w zależności od przyjętych założeń). Ponadto, nasuwa się pytanie odnośnie do przyjętej przez Autorkę kategoryzacji wyników samooceny oraz założenia o liniowym związku analizowanych zmiennych. Warto byłoby sprawdzić, czy zależności uzyskane przez Habilitantkę potwierdzą się w przypadku osób o samoocenie wyższej niż dwa odchylenia standardowe dla badanej grupy. Byłoby to istotne w świetle rozważań na temat niejasnego związku wysokiej samooceny z różnymi aspektami funkcjonowania, oraz możliwego negatywnego wpływu nadmiernie wysokiej samooceny (Baumeister i in.,2003). Ponadto, stosowanie metod samoopisowych badania samooceny może prowadzić do zniekształcania jej roli, gdyż osoby z wysoką samooceną mogą zniekształcać wyniki również w innych technikach samoopisowych, na co Habilitantka słusznie zwróciła uwagę.

Ostatnia część prezentacji wyników dotyczy roli relacji z rodziną generacyjną w procesie adaptacji do ról rodzicielskich, w kontekście znaczenia empatii. Jak już zaznaczałam, Habilitantka uwzględnia zarówno ocenę aktualnych relacji z własnymi rodzicami osób badanych, jak i retrospektywną ocenę ich postaw wychowawczych w dzieciństwie. Ciekawy jest wynik wskazujący na związek negatywnych (lub braku pozytywnych) ocen postaw własnych rodziców z dzieciństwa z niższą oceną jakości związku małżeńskiego u mężczyzn mniej empatycznych emocjonalnie. Z kolei u kobiet o wysokiej skłonności do emocjonalnego współodczuwania (empatyczna troska), zróżnicowanie retrospektywnej oceny postaw własnych rodziców w dzieciństwie pozwala "przewidzieć" zróżnicowane oceny jakości związku małżeńskiego (pozytywne-pozytywną i negatywne- negatywną). Ponadto u kobiet

z niskim poziomem skłonności do przyjmowania cudzej perspektywy i wysokim skłonności do przejmowania negatywnych emocji innych osób, negatywna retrospektywna ocena postaw własnych rodziców współwystępuje z mniejszą złożonością wizji macierzyństwa po narodzinach dziecka. Zdaniem Autorki wyższa ocena aktualnych relacji z własnymi rodzicami jest u kobiet "determinantą doświadczania przez nie mniejszego stresu związanego z opieką nad dzieckiem" (s. 258). Można jednak zadać pytanie, czy zależności te nie są dwustronne i czy czasem doświadczanie większego stresu związanego z opieką nad niemowlęciem nie wpływa zwrotnie na ocenę aktualnej relacji z rodzicami, np. poprzez zwiększenie się oczekiwań osoby badanej co do pomocy, jakiej mogliby udzielić, itp. Polemizowałabym też z poglądem Autorki wyrażonym na stronie 234, że emocjonalne funkcjonowanie w roli rodzica, a zwłaszcza stres związany z opieką nad dzieckiem najpełniej oddaje jakość relacji rodzic-niemowlę. Zachowałabym tu dużą ostrożność, bo również w przypadku takich zaburzeń jak np. depresja poporodowa opisywane są czynniki, które chronią dziecko, a zatem i jego relację z matką, przed negatywnymi skutkami jej stanu emocjonalnego. Jeśli przyjąć, że najlepszym wskaźnikiem relacji rodzic-dziecko jest jakość ich interakcji, to można znaleźć badania wskazujące na istnienie pewnej grupy matek z depresją poporodową, których interakcje z niemowlętami można uznać za względnie prawidłowe (np. Field i in. 2003). Jeśli ponadto przyjmiemy, że optymalne interakcje to takie, które sprzyjają kształtowaniu się ufnego wzorca przywiązania, to z kolei niektóre badania wskazują na zróżnicowane ryzyko wystąpienia lękowego wzorca przywiązania u dzieci matek z depresją, w zależności od stylu więzi matki z własną matką oraz stopnia chroniczności depresji (McMahon i in., 2006).

W pełni zgadzam się z Autorką (s. 238), że w dalszych analizach należałoby uwzględnić jeszcze inne czynniki kontekstowe, jak temperament dziecka, jakość interakcji z partnerem, jak również, dodałabym, jakość interakcji z niemowlęciem.

Na podkreślenie zasługuje świetnie napisana dyskusja, po każdym z trzech podrozdziałów, w którym prezentowane są wyniki. Pani dr Maria Kaźmierczak wykazuje tu znakomitą znajomość tematu i krytycyzm wobec uzyskanych rezultatów badania.

Co do aplikacyjnej wartości pracy, to jak najbardziej wnosi ona nową wiedzę, którą można będzie wykorzystać tworząc programy prewencyjne i interwencyjne adresowane do par znajdujących się okresie adaptacji do ról rodzicielskich. Wkład Autorki polega na udokumentowaniu roli dojrzałych mechanizmów wielowymiarowo rozumianej empatii

w procesie stawania się rodzicem. Przy czym opisane są zarówno zależności o znaczeniu chroniącym rozwój rodziny, jak i te, które można rozumieć w kategoriach zwiększonego ryzyka zarówno w odniesieniu do jakości funkcjonowania emocjonalnego każdego z rodziców, jak i do jakości funkcjonowania związku w okresie okołoporodowym. W dalszych badaniach warto byłoby odpowiedzieć na pytanie o to, do kogo, kiedy i w jakiej formie należałoby adresować działania interwencyjne. Stanowi to duże wyzwanie w świetle wyników metaanalizy, dokonanej przez Martina Pinguerta i Danielę Teubert (2010), 21 badań nad skutecznością interwencji kierowanych do par w okresie przejścia do rodzicielstwa, wskazujących na stosunkowo niewielkie efekty programów poddanych ocenie w odniesieniu do poprawy jakości komunikowania się w parze, jak również stanu emocjonalnego partnerów. Autorzy tej metaanalizy wskazują na większą skuteczność interwencji prowadzonych przez profesjonalistów, zarówno w okresie przed-, jak i poporodowym, o większym stopniu intensywności. Na podstawie pracy Pani dr Kaźmierczak, można przypuszczać, że istotnym elementem tego typu interwencji powinno być w większym stopniu ukierunkowanie na wspieranie rozwoju dojrzałych mechanizmów empatii u obojga partnerów.

Podsumowując, przedstawione wyżej wyniki badań własnych Marii Kaźmierczak, uzyskane po doktoracie, stanowią znaczący wkład w rozwój psychologii, dostarczając nowych, istotnych informacji na temat roli empatii w procesie adaptacji do rodzicielstwa. Monografia spełnia wymogi rozprawy habilitacyjnej.

Ocena pozostałego dorobku naukowo-badawczego

Habilitantka jest autorką lub współautorką 80 opublikowanych prac naukowych. Po doktoracie Pani dr Maria Kaźmierczak opublikowała 77 prac, w tym: trzy monografie (wliczając monografię habilitacyjną), 11 artykułów w czasopismach znajdujących się w bazach JCR lub na liście ERIH, 25 artykułów w pozostałych czasopismach, 35 rozdziałów w monografiach zbiorowych (w tym sześć w języku angielskim), była ponadto współredaktorem trzech monografii zbiorowych (w tym 2 w języku angielskim).

Habilitantka jest jedyną autorką 15 spośród wyżej wymienionych prac i współautorką 62 prac (wkład szacowany na 15-90%). Zdecydowana większość publikacji Autorki ma charakter empiryczny. Są to w większości badania prowadzone w planie korelacyjnym, z wykorzystaniem metod kwestionariuszowych i analiz wielozmiennowych.

Wskaźniki bibliometryczne:

Sumaryczny IF = 7,784

Liczba cytowań według **Web of Science**/ Publish or Perish: 5/ 71

Indeks Hirscha według **Web of Science**/ Publish or Perish: 2/ 5

Podsumowując, pod względem ilościowym dorobek Pani dr Kaźmierczak jest imponujący i w zupełności spełnia kryteria habilitacyjne. Ponadto, można zaobserwować znaczący wzrost liczby publikacji Habilitantki w czasopismach z listy JCR w ostatnich 2-3 latach. Na podkreślenie zasługuje umiejętność Marii Kaźmierczak współdziałania z innymi badaczami, czego efektem są liczne publikacje i projekty badawcze.

Jeśli chodzi o aktywność Habilitantki w pozyskiwaniu środków na badania naukowe, to Pani dr Kaźmierczak była kierownikiem czterech projektów w ramach środków na badania własne Uniwersytetu Gdańskiego, a ponadto uczestniczyła, jako wykonawca, w dwóch innych projektach tego typu oraz jako główny wykonawca w grantie NCN *Fuzja tożsamości osobistej i grupowej oraz jej konsekwencje dla postaw i zachowań jednostki* (kierownik: dr T. Besta). Na podkreślenie zasługuje fakt, że dwa z wyżej wymienionych projektów prowadzone były we współpracy z ośrodkami i organizacjami zagranicznymi (np. the International Association for Relationship Research, a w szczególności - prof. Phillip Shaver i prof. Mario Mikulincer). Ponadto, ważnym wkładem dr Marii Kaźmierczak były opracowania autorskich narzędzi badawczych, jak np. *Kwestionariusz więzi symbiotycznych* (dwie wersje) czy *Kwestionariusz postaw wobec przemocy* (dwie wersje), oraz adaptacje kilku narzędzi anglojęzycznych (np. *Skala klarowności Ja* autorstwa Campbell i in., w wersji skróconej).

Zainteresowania naukowe Pani dr Kaźmierczak są bardzo spójne, choć nie monotematyczne. Obejmują następującą problematykę:

1. Empatia i jej znaczenie dla jakości relacji interpersonalnych, w tym zwłaszcza jakości życia małżeńskiego oraz adaptacji do rodzicielstwa (ten ostatni aspekt został przedstawiony w monografii habilitacyjnej)

Jest to główny obszar aktywności naukowej Habilitantki. Należy podkreślić, że dr Kaźmierczak bardzo konsekwentnie zajmuje się problematyką empatii już od czasów swojej pracy magisterskiej, kiedy to przedmiotem Jej badań było znaczenie empatii dla jakości relacji interpersonalnych w środowisku pracy. W kolejnych latach, w centrum zainteresowań naukowych Habilitantki znalazła się problematyka empatii w bliskich związkach, a następnie, w ramach projektu habilitacyjnego, w procesach adaptacji do ról rodzicielskich. Należy

docenić ogromny wkład Autorki w rozwój badań nad empatią zarówno od strony teoretycznej, jak i metodologicznej. Analizując ten obszar zainteresowań badawczych Marii Kaźmierczak, wyraźnie widać Jej konsekwentny rozwój, znaczącą aktywność naukową i umiejętność pozyskiwania środków na badania. Rezultaty szeroko zakrojonych studiów Autorki nad znaczeniem wielowymiarowo ujmowanej empatii w odniesieniu do różnych aspektów funkcjonowania i rozwoju rodziny opublikowane zostały w licznych artykułach w czasopismach o bardzo dobrej renomie, zarówno krajowych (np. *Psychologia Rozwojowa*, *Psychologia Społeczna*, *Przegląd Psychologiczny*), jak i zagranicznych (np. *Medical Science Monitor*, *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *Infant Mental Health Journal*). Powstały również dwie monografie. Poza monografią habilitacyjną Autorka wydała również pracę poświęconą roli empatii obojga partnerów w związkach małżeńskich *Oblicza empatii w relacjach małżeńskich. Perspektywa psychologiczna* (Kaźmierczak, 2008). Habilitantka opracowała też (samodzielnie lub we współpracy) autorskie narzędzia do pomiaru empatii jako złożonego konstruktu emocjonalno-poznawczego, jak np. *Skala wrażliwości empatycznej*, *Skala postrzeganej empatii partnera* czy *Indeks empatycznej troski*. Warto podkreślić, że Habilitantka ma jasno sformułowane plany naukowe, a jednym z głównych celów Jej dalszych badań będzie próba opracowania złożonego modelu funkcjonowania rodziny na różnych etapach, z uwzględnieniem empatii jej członków.

2. Komunikowanie się w bliskich związkach z perspektywy kobiet i mężczyzn

W ramach tego obszaru zainteresowań naukowych dr Kaźmierczak zajmowała się psychologicznymi predyktorami i konsekwencjami zróżnicowanej jakości interakcji w parach małżeńskich, a rezultaty swoich badań opublikowała w rozdziałach monografii zbiorowych, artykułach w czasopismach polskich (np. *Psychologia Rozwojowa* i *Polskie Forum Psychologiczne*) oraz wysoko punktowanych czasopismach anglojęzycznych (*Social Behavior and Personality*, *Journal of Social and Personal Relationships*). Ponadto, Habilitantka wspólnie z Profesorem Mieczysławem Plopą opracowała autorski *Kwestionariusz komunikacji małżeńskiej i partnerskiej* (KKMiP, Kaźmierczak i Plopa, 2012), który okazał się niezwykle użytecznym narzędziem zarówno w badaniach naukowych, jak i w praktyce psychologicznej. Wyniki badań nad konstrukcją i zastosowaniami kwestionariusza zostały opublikowane w dwóch monografiach: *Kwestionariusz komunikacji małżeńskiej. Podręcznik* (Kaźmierczak i Plopa, 2008) oraz *Komunikacja w bliskich związkach. Teoria i metoda badania* (Kaźmierczak i Plopa, 2012).

3. Rodzicielstwo w perspektywie rozwoju jednostki i rodziny

Poniżej wymieniam tylko niektóre spośród różnorodnych zagadnień, jakimi Habilitantka zajmowała się w ramach omawianego obszaru badawczego. Dr Kaźmierczak prowadziła badania nad empatią postrzeganą u dzieci oraz deklarowaną przez rodziców w kontekście socjalizacji dziewcząt i chłopców oraz ich zachowań społecznych. Analizowała funkcjonowanie społeczne niepełnoletnich matek z cechami niedostosowania społecznego. Zajmowała się również znaczeniem aktywności zawodowej i wsparcia ze strony partnerki dla zaangażowania rodzicielskiego ojców. Jeszcze innym wątkiem badawczym były konsekwencje problemów w wypełnianiu roli rodzica w odniesieniu do zaburzeń funkcji opiekuńczo-wychowawczej w parach małżeńskich. Ponadto podjęła również badania dotyczące związków pomiędzy sposobem karmienia, a temperamentem niemowląt oraz odczuciami matek, które opublikowane zostały w wysoko punktowanym czasopiśmie międzynarodowym (*Infant Mental Health Journal*). W dalszych pracach na ten temat ewentualnie rozważyłabym odwołanie się do rozwojowej teorii temperamentu Mary Rothbart, ze względu na jej większą wartość eksplanacyjną, a nie jedynie opisową, w porównaniu z koncepcją Thomasa i Chess. Warto byłoby też dobrze przemyśleć wybór narzędzia do pomiaru temperamentu pod kątem trafności kryterialnej.

Aktywność Autorki wyrażała się w licznych publikacjach, jak również poprzez udział w organizowaniu konferencji tematycznych.

4. Kobiecość i męskość w bliskich związkach z perspektywy oczekiwań społecznych

Zainteresowanie Habilitantki tą problematyką rozpoczęło się od udziału w organizowaniu cyklu konferencji "Kobieta w kulturze". Konferencje te miały początkowo charakter krajowy, a później odbywały się z udziałem gości zagranicznych, a ich zwieńczeniem był cykl publikacji, w którym Autorka podejmowała m.in. tematykę znaczenia stereotypów płci dla kształtowania się osobowości kobiet i mężczyzn oraz dla jakości związku romantycznego. Na uwagę zasługuje również interesująca praca Habilitantki na temat roli empatii obojga partnerów w związkach romantycznych w kontekście oczekiwań wobec roli kobiety i mężczyzny w Indiach, czy praca na temat znaczenia psychologicznej kobiecości i męskości dla tworzenia planów życiowych mężczyzn hetero- i homoseksualnych. Na podkreślenie zasługują również prace dr Kaźmierczak nad adaptacją narzędzi do pomiaru stresu doświadczanego w związku z poczuciem niespełniania oczekiwań społecznych wobec ról związanych z płcią. Narzędzia te, jak również ich proces adaptacji zostały opisane w

artykule opublikowanym w *Polish Psychological Bulletin* w 2010 roku. Interesująca jest również praca opublikowana wspólnie z prof. R. Goodwinem, w której autorzy wykazali u kobiet w ciąży współwystępowanie większego stresu związanego z rolą płciową z gorszym obrazem własnego ciała (tekst opublikowany w *Journal of Reproductive and Infant Psychology*).

Ponadto, Habilitantka uczestniczyła w wielu innych wartościowych projektach badawczych, jak np. poszukiwanie podmiotowych predyktorów jakości życia w wybranych grupach klinicznych, czy zagadnienia roli fuzji tożsamości i klarowności Ja dla przynależności grupowej i poczucia osobistego sprawstwa. Inną bardzo ciekawą inicjatywą dr Kaźmierczak jest podjęcie się roli lidera z ramienia Uniwersytetu Gdańskiego w międzynarodowym projekcie na temat efektu emocjonalnego fantomu. Na podziw i szacunek zasługuje znaczna motywacja Habilitantki do dzielenia się wynikami prowadzonych badań w środowisku naukowym, czego wyrazem są liczne publikacje zarówno krajowe (*Psychologia Społeczna*, *Polish Psychological Bulletin*), jak i o zasięgu międzynarodowym (*Journal of Religion and Health*).

Podsumowując, pozostały dorobek naukowo-badawczy dr Kaźmierczak oceniam jako bardzo wartościowy i w pełni spełniający wymagania habilitacyjne.

Ocena działalności dydaktycznej, organizacyjnej, popularyzatorskiej oraz innych dokonań (w tym współpracy międzynarodowej)

Warto podkreślić znaczną aktywność Habilitantki, jeśli chodzi o prezentowanie wyników badań własnych w kraju i na świecie. Po doktoracie Pani dr Kaźmierczak była autorką lub współautorką 60 referatów, w tym 42 wygłoszonych na konferencjach krajowych, 10 - zagranicznych i 8 - międzynarodowych w Polsce. Ponadto, zaprezentowała 25 plakatów na konferencjach krajowych i zagranicznych, i była członkiem komitetów organizacyjnych dwóch konferencji międzynarodowych oraz pięciu krajowych. Organizowała również sesje tematyczne i przewodniczyła sympozjom na licznych konferencjach w kraju i na świecie.

Jeśli chodzi o współpracę zagraniczną, to jest ona ściśle wyznaczona przez naukowe zainteresowania Habilitantki i częściowo została już omówiona wyżej. Warto dodać, że Habilitantka była ekspertem reprezentującym Polskę w projekcie "Species" (Discovery Networks EMEA), dotyczącym analizy różnych aspektów funkcjonowania młodych mężczyzn

w Europie. Na podkreślenie zasługuje również udział Pani Doktor w innych międzynarodowych zespołach eksperckich, jak np. w Task Force for the International Association for Relationship Research, czy w charakterze członka zarządu w European Cooperation in Science and Technology, ISCH COST Action IS 1405.

Habilitantka jest członkiem kilku międzynarodowych stowarzyszeń profesjonalnych. Jest również członkiem zarządu the International Association for Relationship Research. Pełni funkcję zastępcy redaktora naukowego czasopisma *Current Issues in Personality Psychology*. Pełniła rolę recenzenta artykułów zgłaszanych do czasopism o zasięgu krajowym i międzynarodowym.

W odniesieniu do działalności dydaktycznej, Maria Kaźmierczak była promotorem pomocniczym w dwóch przewodach doktorskich i wypromowała 35 magistrów psychologii. Ponadto była opiekunem 15 prac licencjackich z pedagogiki. Działalność dydaktyczna Habilitantki jest bardzo bogata i obejmuje wykłady obowiązkowe (np. *Psychologia różnic indywidualnych*), seminaria, ćwiczenia oraz autorskie zajęcia fakultatywne. Pani dr Kaźmierczak brała również udział w opracowaniu programów studiów podyplomowych prowadzonych przez Instytut Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego ("Praca z dzieckiem niedostosowanym społecznie i jego rodziną"), Szkoły Letniej Psychologii oraz polsko-francuskiej wymiany studenckiej we współpracy z Uniwersytetem w Lyonie.

Habilitantka jest również aktywna w obszarze działań popularyzujących wiedzę psychologiczną poprzez publikowanie prac popularnonaukowych, współpracę ze szkołami rodzenia i wiele innych działań, których nie sposób tu wymieni. Jest laureatką wielu nagród i wyróżnień. Otrzymała stypendium Fundacji Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego dla wyróżniających się młodych pracowników naukowych. Jest również stypendystką Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej w programie "START", co umożliwiło Jej przeprowadzenie długofalowego projektu badawczego na temat obrazu siebie w procesie przechodzenia do ról rodzicielskich we współpracy z Gdańskim Uniwersytetem Medycznym.

Podsumowując, tę część dorobku Marii Kaźmierczak uważam nie tylko za wartościową, ale również za spełniającą kryteria habilitacyjne w stopniu ponadprzeciętnym.

Konkluzja

Przedstawione wyżej osiągnięcia naukowe, dydaktyczne, organizacyjne oraz w obszarze współpracy międzynarodowej wskazują na wysoki poziom profesjonalizmu dr Marii Kaźmierczak i w pełni odpowiadają warunkom stawianym kandydatom do stopnia doktora habilitowanego, określonym w art. 16 Ustawy z dnia 14.03.2003 (z późniejszymi zmianami) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1.09.2011. Z pełnym przekonaniem wnoszę o nadanie Marii Kaźmierczak stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia.

Grażyna Kmita